

## Павло Васильович Михайлина

(коротенькі спогади)

Познайомився я з Павлом Васильовичем в травні 1999 р., коли завершував написання своєї дисертації на тему «Наймане козацьке військо (XVI – середина XVII ст.): ідеологія, організація та військове мистецтво». Наша перша зустріч відбулася в кабінеті професора Василя Мефодійовича Ботушанського, який тоді очолював кафедру історії України на той момент ще Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Павло Васильович тоді брав участь в роботі одного із засідань спеціалізованої вченої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій з історії та філософії при ЧДУ. Представивши мене професору П. В. Михайлині, Василь Мефодійович, який був моїм науковим керівником з написання дисертації, запитав його, чи він не бажає на майбутнє виступити офіційним опонентом на захисті моєї дослідницької роботи? Тоді Павло Васильович запитав мене, яка тема моєї дисертації і, почувши, що робота буде присвячена маловивченій сторінці історії українського козацтва, відразу погодився. Надалі з професором П. В. Михайлиною я активно спілкувався вже під час організаційних моментів, пов'язаних з підготовкою захисту дисертації на ступінь кандидата історичних наук, коли Павло Васильович готував свій відгук (тодішніх офіційних документах називали «відзив») першого офіційного опонента. В нього тоді виникло до мене багато питань, бо я досліджував ті аспекти військової діяльності українських козаків, які просто замовчувалися, або вважалися тривалий час небажаними в українській історіографії. На той час усі звикли говорити про активну участь козаків у національно-визвольній боротьбі українського народу, а про те, що в XVI – першій половині XVII ст. вони часто виступали як найманці на військовій службі польських королів чи інших європейських монархів, у вітчизняній історичній науці говорити було якось неприйнятно і можна навіть сказати, небажано. Тому Павло Васильович в розмовах зі мною намагався з'ясувати для себе різні незрозумілі йому нюанси, що стосувалися моєї наукової теми, а водночас старався також освоїти цей, як виявилося, майже незнайомий для нього пласт української ранньомодерної історії.

Після успішного захисту кандидатської дисертації у кінці вересня 2000 р., моє спілкування з Павлом Васильовичем отримало своє продовження, ми майже щотижня телефонували один одному, досить часто зустрічалися. Особливо він любив у зв'язку з тим, що я маю до нього прийти, влаштовувати у себе вдома для нас двох застілля. Під час них ми з Павлом Васильовичем не тільки трапезували, але вели жваві й цікаві розмови на різні наукові теми, будували плани на подальшу наукову співпрацю і т. д. Зокрема, пригадую, як ми з ним в двох написали у 2003 р. спільну наукову статтю, присвячену 100-річчю від дня народження професора Володимира Олексійовича Голобуцького, яка, правда, з великим запізненням, але усе таки була надрукована в першому номері «Буковинського журналу» за 2005 р. Павло Васильович з глибокою повагою і особливою теплотою часто любив згадувати про свого вчителя, з яким він познайомився у 1947 р., коли В. О. Голобуцький займав посади декана і завідувача кафедри історії СРСР історичного факультету Чернівецького держуніверситету, на який саме тоді поступив П. В. Михайлина для поглиблення своїх фахових знань після закінчення Чернівецького вчительського інституту. Саме тоді Володимир Олексійович, за словами Павла Васильовича, став його науковим наставником. Далі, на пропозицію професора В. О. Голобуцького, він обрав для своєї кандидатської дисертації тему «Міста України у Визвольній війні 1648 – 1654 рр.», яку під його керівництвом успішно захистив у Інституті історії АН УРСР в 1958 р. Цікаво, що під час написання цього свого наукового дослідження, Павло Васильович мав також зустріч з академіком Іваном Петровичем Крип'якевичем – автором фундаментальної монографії «Богдан Хмельницький», яка побачила світ до «святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією» у 1954 р. Як розповідав мені П. В. Михайлина, зустріч з І. П. Крип'якевичем відбулася в досить теплій атмосфері, правда, в науковій консультації він йому коректно відмовив, мотивуючи тим, що тоді під його керівництвом один з аспірантів теж писав кандидатську дисертацію на таку саму тему, як і в нього. І це справді було так, один з аспірантів Івана Петровича тоді, як з'ясував далі Павло Васильович, дійсно писав у Інституті суспільних наук АН УРСР в Львові дисертаційну роботу на аналогічну тему. Однак надалі вона з невідомих причин так і не була захищена.

Час перебування в аспірантурі й захист кандидатської дисертації тісно пов'язали П. В. Михайлину з науковим колом Інституту історії АН УРСР. *«Загалом в той час, – як розповідав мені Павло Васильович, – фахівців з середньовічної та ранньомодерної історії в Україні було не так вже й багато. Тому ми практично всі були між собою знайомі і з багатьма колегами по історичному цеху я підтримував активні особисті контакти».* Під час наших розмов, він неодноразово згадував професора Івана Олександровича Гуржія, з яким був знайомий ще з часів навчання в аспірантурі. До речі, на захисті кандидатської дисертації Павлом Васильовичем у спеціалізованій вченій раді в Інституті історії АН УРСР, саме І. О. Гуржій виступив його першим офіційним опонентом. Надалі між ними склалися дуже теплі, можна сміливо навіть сказати, дружні відносини, які продовжувалися аж до смерті Івана Олександровича у 1971 р. Крім того, знаю, що Павло Васильович був також у хороших стосунках з членами-кореспондентами АН УРСР Костем Григоровичем Гуслистим і Федором Павловичем Шевченком, професорами Іонасом Германовичем Рознером, Володимиром Васильовичем Грабовецьким, Ярославом Павловичем Кісем, Миколою Павловичем Ковальським, Іваном Івановичем Компанійцем, Володимиром Йосиповичем Борисенком, Ганною Кирилівною Швидько, Сергієм Захаровичем Зарембою тощо.

Під час наших розмов П. В. Михайлина завжди з глибокою повагою згадував Олену Станіславівну Компан, про яку він розповідав як серйозного фахівця з урбаністичної проблематики ранньомодерного часу. Вона була другим офіційним опонентом на захисті кандидатської дисертації Павла Васильовича. Йому дуже подобалися дві ґрунтовні праці О. С. Компан, одна з яких називається «Участь міського населення у Визвольній війні українського народу 1648 – 1654 рр.», видана у 1954 р., а друга – «Міста України в другій половині XVII ст.», яка була надрукована 1963 р. і стала, за словами П. В. Михайлини, «основою її дисертації на здобуття ступеня доктора історичних наук». Обидві ці книжки завжди, як кажуть, «були під руками» і Павло Васильович активно ними користувався при написанні багатьох своїх наукових робіт, котрі стосувалися політичного і соціально-економічного становища українських міст і містечок у другій половині XVI – середині XVII ст.

*На жаль, за словами Павла Васильовича, подальша доля Олени Станіславівни була незавидною, оскільки вона була причетна до руху шістдесятників, тому в 1972 р. після багаторічних постійних цькувань її звільнили з Інституту історії АН УРСР, звинувативши «в пропаганді українських націоналістичних ідей». Як мені казав Павло Васильович, «тоді часи в цьому плані були дуже важкі, бо фактично над кожним з нас, хто вивчав українську історію, тяжіла можливість у будь-який момент отримати звинувачення в націоналізмі. Це могло статися навіть лише за одне згадування про Михайла Сергійовича Грушевського без «сакральної приставки». Пам'ятаю, як П. В. Михайлина згадав у розмові зі мною один момент з свого наукового життя, коли професор Вадим Архипович Дядиченко, фахівець з історії України кінця XVII – XVIII ст., по-доброму радив йому не згадувати в своїх працях ім'я Грушевського, щоб «далі в нього не було серйозних проблем». Адже тоді, як розповідав Павло Васильович, з Інституту історії АН УРСР зі звинуваченнями в «українському націоналізмі» звільнили не тільки О. С. Компан, а ще ряд хороших фахівців. Серед них була і Олена Михайлівна Апанович, яка була ученицею К. Г. Гуслистого, займалася історією українського козацтва. «А з Михайлом Юліановичем Брайчевським, – дуже добре пам'ятаю цей емоційний момент в словах Павла Васильовича під час однієї з наших розмов, – що зробили?!» І далі в нас мова зайшла про відому статтю «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції», яку П. В. Михайлина читав ще тоді, наприкінці 1960-х років, коли вона набула розголосу і поширилася серед широкої публіки у рукописах – через «самвидав». «А після того, – розповідав П. В. Михайлина, – як ця стаття вийшла у вигляді брошури за кордоном, тоді вже розгорівся великий скандал, в підсумку якого її автора звільнили з Інституту історії АН УРСР».*

*Був один такий неприємний момент і в житті Павла Васильовича, коли він сильно переживав, бо за океаном була надрукована позитивна рецензія на його монографію «Міста України в період феодалізму. (До питання про становище міст в умовах іноземного поневолення в кінці XVI – XVII ст.)», яка побачила світ у 1971 р. Сам Павло Васильович казав мені, що чисто випадково дізнався про рецензію професора Джона Армстронга з Вісконсинського*

університету (Медісон), яка вийшла у провідному журналі істориків США «The American Historical Review» у 1975 р., в якій він, зокрема, відзначив, що П. В. Михайлина, «безсумнівно, вірний у характеристиці становища ембріонального українського міського сектору як анархійно-трагічного, для майбутнього української нації ця анархія стала на перешкоді розвитку власної буржуазії». Як казав мені Павло Васильович, «зараз би тільки зраділи, що вийшов позитивний відгук на твою книгу в закордонному виданні, але не в середині 1970-х років, коли поява такої зарубіжної рецензії могла тобі створити масу проблем. Адже «маланчуківщина» саме тоді була в розпалі. Вже звільнили М. Ю. Брайчевського, О. С. Компан, Я. І. Дзиру, О. М. Апанович та інших. Уявляєте собі?! І тут на тобі, «сюрприз» – позитивна рецензія на твою монографію в провідному американському історичному журналі! Але найбільше в цій ситуації я боявся не стільки за себе, як за сім'ю». Правда, необхідно сказати, що Павлові Васильовичу було чого переживати і в кар'єрному плані, бо за його словами, «з травня 1969 р. він працював уже в системі Академії наук України, а саме був на посаді завідувача Чернівецьким відділом Інституту історії АН УРСР». Крім того, в цей час, він лишень здав у видавництво «Наукова думка» свою головну наукову працю – монографію «Визвольна боротьба трудового населення міст України (1659 – 1654 рр.)», яка надалі лягла в основу його майбутньої дисертації на здобуття ступеня доктора історичних наук. Але на щастя все обійшлося, за словами Павла Васильовича, «позитивна рецензія американського професора на його книжку не потрапила в поле зору осіб відданих справі партії».